

СЕКЦІЯ 2

ПРОБЛЕМИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ТА ДОРОСЛИМ

УДК 376.1:003.076]:37.013.82-057.4(477)

В. М. Андросова

старший викладач

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

КЛАСИФІКАЦІЯ ДИСГРАФІЙ

У статті розглядається класифікація дисграфії, яка подана в працях російських науковців, та висвітлюються їх точки зору з цього питання.

В статье рассматривается классификация дисграфий, которая представлена в трудах российских ученых, и рассматриваются их точки зрения по этому вопросу.

The article examined classification dysgraphi, which is given in the works of kussian scientists and highlights their view of tsho issues.

Ключові слова: дисграфія, класифікація, молодші школярі, письмо, порушення.

Ключевые слова: дисграфія, классификация, младшие дошкольники, письмо, нарушения.

Keywords: dyshraphiya, classification, molodshi students writing, a violation.

Актуальність проблеми. Однією з поширених вад мовлення серед дітей молодшого шкільного віку є порушення письма, які в сучасній науковій спеціальній літературі позначається термінами «дисграфія» (від гр. dis - розлад, grapho - писати), «аграфія» (від гр. a - заперечна частка, grapho - писати).

За даними різних авторів поширеність порушень письма серед дітей молодшого шкільного віку в масових загальноосвітніх школах становить: 3 % (К. Беккер, 1967), 6-7% (О. Корнєв, 1997), 3-15% (Т. Пічуріна, 2003) [7, с. 507].

Починаючи з другої половини 19 століття вивченням дисграфії займалися ряд зарубіжних і вітчизняних науковців (Ф. Бохман, П. Раншбург, П. Лібман, К. Монахов, С. Мнухін, М. Хватцев, Р. Боскіс, Л. Спірова,

Г. Ястребова, Р. Лалаєва, Л. Левіна, О. Корнєв, О. Токарева, І. Садовнікова, Т. Пічугіна, Э. Соботович, О. Гопіченко, Є. Данілавічюте). В залежності від розуміння причин, природи, механізмів, проявів, симптомів, визначення, термінології, порушень письма, класифікація дисграфії змінювалася неодноразово.

Великий вплив на вивчення дисграфії мали дослідження та розуміння самого процесу письма. Праця російського нейропсихолога О. Лурія «Очерки психофизиологии письма» (1950 р.) відкрила нове бачення механізмів дисграфії з позиції нейропсихології та нейролінгвістики, що суттєво вплинуло на класифікацію порушень письма. О. Лурія зазначав, що письмо є складним багатограним процесом, який включає в себе ряд операцій, а саме:

- мотив і внутрішнє програмування писемного висловлювання;
- конструювання, запам'ятовування і послідовний аналіз і синтез структури фрази, яка підлягає запису;
- фонематичний аналіз та синтез слів;
- співвіднесення фонем з графемами;
- відтворення графем.

Реалізація операцій процесу письма забезпечується низкою психічних функцій різних рівнів - сенсомоторних та вищих психічних функцій, мовленнєвих і немовленнєвих. Порушення одного або декількох із цих компонентів, операцій призводять до розладів письма, до різних форм дисграфії.

Мета статті - на основі аналізу спеціальної літератури дослідити класифікацію дисграфії, подану багатьма науковцями, висвітлити різні її точки зору та охарактеризувати зміст, особливості, відмінності кожної із них.

Виклад основного матеріалу дослідження. М. Хватцев (1959 р.) виділяє такі види дисграфії:

1. Дисграфія на основі акустичної агнозії та дефектів фонематичного слуху. Механізмом дефекта є порушення асоціативних

зв'язків між зором і слухом. В основі цієї дисграфії лежить недерефінційованість слухового сприймання звукового складу слова, недостатність фонематичного аналізу.

2. *Дисграфія на основі розладів усного мовлення.* Для неї характерні пропуски і, перестановки, заміни букв, а також злиття двох слів в одне, пропуски слів і т. д. Вона виникає, на думку М. Хватцева, на основі неправильної вимови звуків. Заміна одних звуків у вимові викликають відповідні заміни і пропуски букв на письмі. І чим більш важкими є розлади звуковимови, тим грубіші і різноманітніші є помилки на письмі.
3. *Дисграфія на основі порушень вимовного ритму.* Для неї характерні пропуски голосних, складів, закінчень (хоча треба зазначити, що дані помилки можуть бути обумовлені або недорозвиненням фонематичного аналізу і синтезу, або спотворенням звуко-складової структури слова).
4. *Оптична дисграфія.* Вона викликається порушенням або недорозвиненням оптичних мовленнєвих систем в головному мозку, що призводить до порушення формування зорового образу букви, слова. Оптична дисграфія буває літеральна і вербальна. При літеральній дисграфії порушується зоровий образ букви, спостерігаються спотворення і заміни ізольованих букв. При вербальній дисграфії написання ізольованих букв збережене, однак з труднощами формується зоровий образ слова, дитина пише слова з грубими помилками.
5. *Дисграфія при моторній і сенсорній афазії.* Вона зумовлена розладом усного мовлення внаслідок органічного ураження головного мозку і проявляється в замінах, спотворенні структури слова, речення.

І. Садовнікова (1995 р.) взяла за основу класифікацію дисграфії Борель-Мезоні. Автор виділяє наступні її види.

1. *Дисграфія, пов'язана з порушенням усного мовлення.*
2. *Дисграфія, викликана труднощами просторової орієнтації.*
3. *Змішана форма дисграфії*
4. *Еволюційна («ложна») дисграфія.* Вона є проявом природних труднощів, які виникають у дітей на початковому етапі навчання письму, що пов'язана із складністю цього виду мовленнєвої діяльності.

О. Токарева (1969 р.) розглядає дисграфію з позиції психофізіологічного підходу. На її думку, дисграфія є наслідком порушення аналітико-синтетичної діяльності мовленнєвослухового, зорового та рухового аналізаторів. Виходячи з цього вона виділяє три види дисграфії: акустичну, оптичну, моторну.

1. *Акустична дисграфія* обумовлена недиференційованим слуховим сприйманням, недостатньо розвиненим звуковим аналізом і синтезом та порушеною звуковимовою, яка відображається на письмі. Для неї характерні помилки на змішування, заміни букв, які позначають звуки близькі за своїми акустико-артикуляційними ознаками.
2. *Оптична дисграфія* обумовлена нестійкістю зорових вражень і уявлень. Окремі букви не впізнаються, не співвідносяться з відповідними звуками. Внаслідок цього виникають помилки на заміни, змішування букв, які близькі між собою за графічними та оптико - просторовими ознаками. У низці випадків, особливо у ліворуких дітей, спостерігається дзеркальне письмо, елементи букв пишуться справа наліво. У важких випадках оптичної дисграфії написання слів є неможливим, дитина пише лише окремі букви.
3. *Для моторної дисграфії* характерні труднощі рухів руки під час письма, порушення зв'язків моторних образів слів з їх звуковими та зоровими образами.

Класифікація Р. Лалаєвої (1985 р.) є найбільш повною та обґрунтованою. В її основі лежить урахування несформованості певних операцій письма. Дана класифікація дисграфії стосується дітей з інтелектуальною недостатністю.

Автор виділяє наступні її види.

1. *Артикуляторно - акустична дисграфія.* Вона є відображенням неправильної вимови на письмі: дитина пише так, як говорить. Це проявляється в замінах, пропусках букв, які відповідають замінам та пропускам звуків в усному мовленні.
2. *Акустична дисграфія* (дисграфія на основі порушень фонемного розпізнавання). При цій формі дисграфії, на відміну від попередньої, немає порушень вимови тих звуків, які неправильно позначаються на письмі. Акустична дисграфія проявляється в замінах букв, що позначають фонетично близькі звуки (свистячі - шиплячі, дзвінки - глухі, м'які - тверді).

3. *Дисграфія внаслідок порушення різних форм мовного аналізу і синтезу*, яка проявляється на письмі у спотворенні звукобуквеної або морфологічної структури слова та структури речення. В основі даної форми дисграфії лежить порушення різних форм мовного аналізу і синтезу: синтаксичного, морфологічного та фонематичного. Для неї характерні: пропуски, перестановки та додавання в слово зайвих букв; написання разом слів, особливо прийменників з іншими словами; неправильне визначення меж речення, пропуски слів та частин речень.

4. *Аграматична дисграфія*, яка обумовлена недорозвиненням граматичної будови мовлення: морфологічних і синтаксичних узагальнень. Вона проявляється в аграматизмах на письмі на рівні слова, словосполучення, речення тексту. Для аграматичної дисграфії характерні заміни префіксів, суфіксів, флексій, порушення узгодження слів у реченні, а також спостерігаються пропуски членів речення, порушення послідовності слів у реченні, труднощі у конструюванні складних за структурою речень.

5. *Оптична дисграфія*. Дана форма дисграфії пов'язана з недорозвиненням зорового гнозису, просторових уявлень і проявляється в замінах та спотворенні графічного образу букви. Оптична дисграфія, за словами автора, може бути літеральною, коли спостерігаються порушення відтворення ізольованих букв, і вербальною, коли ізольовані букви дитина відтворює правильно, однак при написанні слів спостерігаються заміни та спотворення букв.

О. Корнев (1997 р.), проаналізувавши існуючі класифікації та враховуючи сучасний рівень уявлень про порушення письма, запропонував свою класифікацію порушень письма. Всі порушення письма автор поділяє на дві групи: *спецефічні порушення і неспецефічні*.

I. До спецефічних порушень письма відносяться: **дисграфія і дисорфографія**.

О. Корнев виділяє наступні види дисграфії.

1. Дисфонологічна дисграфія, яка має дві форми: а) паралалічна, б) фонематична.

Одним із провідних механізмів *паралалічної дисграфії* виступають фонологічні порушення, які є наслідком аномального

розвитку усного мовлення (не правильної вимови). Для цієї форми дисграфії характерні помилки та заміни, змішування букв, що позначають близькі за акустико-артикуляційними ознаками звуки і дитина пише так, як і вимовляє. *Фонематична дисграфія* спостерігається у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком і проявляється у вигляді помилок на змішування опозиційних приголосних (твердих-м'яких, дзвінких-глухих, свистячих-шиплячих) та пропусках букв. Їх основними причинами є недосконалість фонематичних уявлень при нормальному фонематичному сприйманні, труднощі концентрації та розподілу уваги під час письма.

2. *Метамовна дисграфія*, обумовлена порушенням метамовних процесів: операцій, пов'язаних з усвідомленням основних лінгвістичних одиниць членування мовлення (речення, слово, склад, звук) та аналізом усних висловлювань на ці умовні одиниці.

Цей вид дисграфії має дві форми:

а) *дисграфія внаслідок порушення мовного аналізу та синтезу* (характеристика її подано в класифікації Р. Лалаєвої)

б) *диспраксічна дисграфія*, яка проявляється у неспроможності оволодіти графічним образом букв що призводить до помилок у вигляді заміни букв, які схожі за кінетичними ознаками.

Дисорфографія проявляється у неспроможності засвоїти орфографічні навички, не зважаючи на знання відповідних правил.

Дисорфографія має дві форми:

а) *морфологічна дисорфографія*, яка виникає внаслідок несформованості метамовних навичок та несформованості морфологічного аналізу слова;

б) *синтаксична дисорфографія*, яка виникає внаслідок нездатності оволодіти синтаксичними правилами на письмі, тобто пунктуацією.

II. До неспецифічних порушень письма О. Корнев відносить «ложну дисграфію» (за І. Садовніковою). Вона виникає внаслідок затримки психічного розвитку, розумової відсталості, педагогічної занедбаності.

Висновки. Отже, на сьогодні існують різні підходи до класифікації дисграфії. Вони здійснюються з урахуванням порушень аналізаторів, стану психічних функцій, несформованості операцій письма. Оскільки письмо є складною за структурою формою мовленнєвої діяльності, дисграфія може бути

обумовлена як порушенням усного мовлення, так і недостатністю ряду психічних функцій (пам'яті, уваги, зорово-просторового гнозису, сукцесивних та симультанних процесів), емоційно-вольовою сферою особистості. З огляду на це, класифікація дисграфії потребує подальшого дослідження, вивчення причин, механізмів, симптомів та проявів порушення писемного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнев А. Н. *Нарушения чтения и письма у детей: Учебно-методическое пособие* / А. Н. Корнев. – СПб.: МиМ, 1997. – 286 с.
2. Лалаева Р. И. *Устранение нарушений чтения в учеников спомогательной школы* / Р. И. Лалаева. – М., 1978. – 88 с.
3. Левина Р. Е. *Недостатки чтения и письма у детей* / Р. Е. Левина. – М., 1940. – 14 с.
4. Садовникова. И. Н. *Нарушение письменной речи у младших школьников* / И. Н. Садовникова, М., 1983. – 135 с.
5. Хватцев М. Е. *Логопедия* / М. Е. Хватцев. – М., 1959. – 385 с.
6. Шеремет М. К. *Логопедия. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене* / М. К. Шеремет. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.

УДК 376.1-056.264-053.4

М. О. Багуля

магістрант спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

Л. В. Мороз

к.п.н., доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ФОНЕМАТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

У статті висвітлюються особливості розвитку фонематичного сприйняття у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) ІІІ рівня.

В статті освещаются особенности развития фонематического восприятия у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи (ОНР) ІІІ уровня.

This paper highlights the features of phonemic perception in preschool children with general speech underdevelopment (RM) Level III.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, фонематичне сприйняття, фонематичний слух.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, фонематическое восприятие, фонематический слух.

Keywords: general underdevelopment of speech, phonemic perception, phonemic hearing.

Актуальність проблеми. У наш час все більш актуально стає проблема мовленневої підготовки дітей до шкільного навчання, профілактики дислексій та дисграфій. Усі недоліки звуковимови важливо усунути ще в дошкільному віці, до того, як вони перетворяться на стійкий, складний для коригування дефект. Крім того, важливо пам'ятати, що в дошкільний період мовлення дитини розвивається найінтенсивніше, а головне – воно найбільш гнучке й піддатливе для виправлення.

Одним із суттєвих критеріїв готовності дітей до навчального процесу є рівень сформованості фонематичного сприйняття. Це важливий компонент мовлення, який порушується при загальному недорозвитку мовлення (ЗНМ). На необхідність своєчасного формування фонематичного сприйняття при ЗНМ вказувало багато науковців, зокрема М. О. Жинкин, О. Р. Лурія, Р. Є. Левіна, Р. І. Лалаєва, Л. Ф. Спірова, Т. Б. Філічева, М. Ю. Хватцев [3, с. 154].

Мета дослідження – висвітлити особливості розвитку фонематичного сприйняття у дітей із ЗНМ ІІІ рівня.

Результати дослідження. Оволодіння мовленням – важлива складова повноцінного розвитку дитячої особистості. Із одного боку мовлення у дитини починає формуватись лише тоді, коли головний мозок, слух, артикуляційний апарат досягнуть певного рівня розвитку. Із іншого боку якщо дитина не одержує нових яскравих вражень, якщо не створені умови, які сприяють розвитку рухів і мовлення, то затримується її фізичний та психічний розвиток, що призводить до складного системного мовленнєвого порушення – загального недорозвитку мовлення [2, с. 86].

Р. Є. Левіна, а також її послідовники відзначають, що загальний недорозвиток мовлення являє собою важку мовленнєву патологію. Це порушення відзначається в дітей з первинно збереженим слухом та інтелектом. При наявності означеної патології порушуються усі структурні компоненти мовлення, а саме: лексико-грамматичний та фонематичний [6, с. 341].

Терміном «фонематичний слух» у